

پیداری اسلامی

نظریه‌ها، الگوهای تحلیلی و تجربیات عملی

تألیف: دکتر اکبر محمدعلی زاده
استادیار دانشکده امام حسین (ع)

با مقدمه‌ی: دکتر محمد با حسن آهنگر
فرمانده دانشگاه جامع امام حسین (ع)

دانشگاه جامع امام حسین (ع)
مؤسسه چاپ و انتشارات

محمدعلی زاده، اکبر، ۱۳۵۲ -

سرشناسه

پیداری اسلامی (نظریه‌ها، الگوهای تحلیلی و تجربیات علمی) / تألیف اکبر محمدعلی زاده؛ با مقدمه محمدرضا حسینی آهنگر؛ با همکاری دانشکده مطالعات بین‌الملل دانشگاه جامع امام حسین(ع)؛ نظارت علمی مهدی بزرگزاده، عبدالله مبینی. تهران: دانشگاه جامع امام حسین(ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷.

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

۳۰۶ ص.

مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین(ع): ۶۵۰ سری علوم اسلامی: ۳۴

فروست

۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۶۷۱-۸

شابک

وضعیه، فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: اسلام -- تجدید حیات فکری

موضوع: Islamic renewal

موضوع: اسلام -- ایران -- تجدید حیات فکری -- تاریخ

موضوع: Islamic renewal -- Iran -- Histor

شناسه افزوده: حسینی آهنگر، محمدرضا، ۱۳۵۰ - مقدمه نویسی

شناسه افزوده: دانشگاه جامع امام حسین(ع)، دانشکده مطالعات بین‌الملل

شناسه افزوده: دانشگاه جامع امام حسین(ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات

رده‌بندی کنگره: ۲۹۷ : ۳۳ : ۲۲۹ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸

شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۹۴۷۷۷

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس برای دانشگاه جامع امام حسین(ع) محفوظ است.

عنوان: بیداری اسلامی (نظریه‌ها، الگوهای تحلیلی و تجربیات علمی)

تألیف: دکتر اکبر محمدعلی زاده (استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع))

با مقدمه: دکتر محمدرضا حسینی آهنگر

با همکاری و حمایت: مرکز باقرالعلوم(ع) و مجمع جهانی بیداری اسلامی

نظارت و ویراستاری علمی: دکتر مهدی بزرگزاده و دکتر عبدالله مبینی

ناظر فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی

طراح جلد: حمیدرضا سیف‌زاده

ویراستار ادبی، حروف‌نگار و صفحه‌آرا: اسماعیل هاشمی

نوبت چاپ: اول (شهریور ۱۳۹۷)

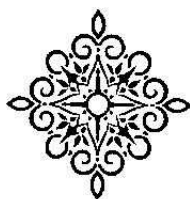
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۸۰,۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، معاونت پژوهش مؤسسه چاپ و انتشارات.

تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰ همراه: ۰۹۱۲۴۸۷۰۰۱۷ دورنگار: ۷۴۱۸۸۲۷۴

مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین(ع) تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

دیباچه

پدیده‌ی بیداری اسلامی که با عبارت‌های احیای اسلام، احیای تفکر دینی، اصلاح طلبی، النهضة الاسلامیه، الیقظه الاسلامیه و موارد مشابه از آن یاد شده است، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مسائل در سطح جهان اسلام، غرب آسیا و بین‌الملل است. بیداری اسلامی جنبشی اصلاحی است که با شناخت واقعیت‌های موجود در جوامع اسلامی از درون پدید آمده و در صحنه‌های علمی و عملی روز به روز تکامل یافته و تا به امروز ادامه یافته است و در حال حاضر به‌عنوان یک واقعیت در صحنه سیاسی و اجتماعی جهان اسلام و دنیای بشریت نقش‌آفرینی می‌کند. این پدیده‌ی عظیم اجتماعی برپایه شناخت عواملی شکل گرفته و راه پریچ و خم خویش را به سمت آینده‌ای روشن طی می‌کند. (فرمانی، ۱۳۹۱)

داستان ملت‌های مسلمان و سرزمین‌های اسلام، داستان عجیب و درس‌آموزی است. چگونه ممکن است یک امت با این همه پندسیل و قدرت خدادادی و ظرفیت‌های بی‌ظیر مادی و معنوی، با تاریخ کهن سرشار از عزت، شکوه و عظمت از گذشته‌ی پرافتخار خود فاصله بگیرد و در مقابل ملت‌های بسیار ضعیف‌تر از خود، تحقیر شود. همه‌ی ما می‌دانیم و اعتراف می‌کنیم که «امت اسلامی قرن‌هاست دچار رکود است، مورد تحقیر است، دچار عقب‌ماندگی از کاروان تمدن است، دچار برخی یا بسیاری حکام و زمامداران فاسد و دیکتاتور است» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۰۶/۳۱)، امت اسلامی قرن‌هاست که در

مذلت و وابستگی به سر می‌برد و در چنگال نامبارک استکبار و استعمار گرفتار شده است. «استبدادها و استعمارها و حکومت‌های قلدر و دشمن اسلام، مسلمین را قرن‌ها در ضعف و ذلت نگه‌داشتند» (۱۳۷۰/۰۳/۱۵). «ملت‌های مسلمان می‌خواهند آزادی و کرامت و پیشرفت و عزت را در سایه‌ی اسلام به‌دست آورند؛ ملت‌های مسلمان از سلطه‌ی ۲۰۰ ساله‌ی بیگانگان و استعمارگران به ستوه آمده و از فقر و ذلت و عقب‌ماندگی تحمیلی خسته شده‌اند. ما حق داریم و می‌توانیم تحقیر و تکبر دولت‌های سلطه‌گر را به خودشان برگردانیم. این احساس صادق ملت‌های ما و نسل کنونی دنیای اسلام از شرق آسیا تا قالب آفریتا است.» (۱۳۸۵/۰۱/۲۵) ملت‌های مسلمان می‌خواهند آزادی و کرامت و پیشرفت و عزت را در سایه‌ی اسلام به‌دست آورند.

چه باید کرد؟ چگونه می‌توان از این سرنوشت تلخ رها شد؟ چگونه می‌توان به دوران باعظمت اسلام و مسلمانان با گشت؟ چگونه می‌توان ارزش‌ها و اصول فراموش شده و از دست رفته را احیاء نمود؟ - گونه می‌توان اسلام و قرآن را به متن زندگی امت اسلامی بازگرداند؟ و مدتها سؤال و جواب که باید انجام بگیرد. آیا این آرزوها و بغض‌های در سینه خفته‌ی امت، پیمر گرامی اسلام، شدنی است؟ چاره چیست و راه کدام است؟

رهبر معظم انقلاب وجود متفکران، مبارزان و بیدارگان اسلامی را در قرن گذشته، بستر ساز بیداری اسلامی و اجرای عملی اصول اسلامی دانسته و فرمایند: «ملت‌های اسلامی باید به اسلام برگردند. البته دروازه‌ها گشوده شده است. قرن گذشته - یعنی قرن سیزدهم هجری - قرن فریادگری فریادگران اسلام بود. از اوایل قرن که میرزای شیرازی - مرجع تقلید بزرگ اسلام - در برخورد با کمپانی انگلیسی، آن فتوای قاطع را داد و یک ملت را به حرکت درآورد، تا واقعه‌ی مشروطیت در ایران، تا حرکت‌های اسلامی در هند، تا بیداری اسلامی در غرب دنیای اسلام - در

خاورمیانه و در منطقه‌ی شمال آفریقا - و بزرگانی که سخن گفتند و سید جمال‌الدین‌ها و دیگران و دیگران، تقریباً قرن فریاد و قرن مبارزات بود، و قرن بعد، قرن تجربه است. این قرن که ما امروز در آن قرار داریم، قرن تجربه و عملکرد است.» (۱۳۷۰/۱۱/۱۳) در حقیقت از همان زمانی که سرزمین‌های اسلامی و شرقی مورد تهاجم نظامی و فرهنگی مغرب زمین قرار گرفت و تبلیغ و ترویج و نهادینه کردن این‌گونه باورها - که مصداق بارز استعمار بود - آغاز شد، بزرگانی برخاستند و بانگ بیداری مشرق زمین و مسلمانان را سردادند و در برابر برتری‌طلبی‌های فرهنگی و تمامی فرنگیان بر طبل بیداری اسلامی زدند.

قرآن به امتناکر شاه است که ای انسان‌ها و ای مسلمانان! بدانید که «الاسلام یعلوا و لا یعلی عاه». امروز نیت آن است که امت اسلامی خود را از زیر بار این همه مشکلات، این همه آلودگی‌ها، این همه گرفتاری‌ها خلاص کند. مسلمانان عالم بیدار شده‌اند و دارند بیدار می‌سوند. چه مستکبران و قلدران بخواهند و چه نخواهند، این حقیقتی است که دارد اتفاق می‌افتد. «روزی بود که امت اسلام امیدی به آینده نداشت؛ متفکران جهان اسلام می‌پشیمند و برای روز سیاه مسلمانان مرثیه سرایی می‌کردند... حقیقتاً آفتی روشنی در دایه اسلام دیده نمی‌شد؛ مستکبران تازه نفس وارد سرزمین‌های اسلامی شده بودند، زمام حاکمان و نایب‌های اسلامی را در دست داشتند و از غفلت و خواب ما ملت‌های مسلمان حواس را سوء استفاده را کردند و روزبه‌روز آفتی را در مقابل چشم امت اسلامی تیره‌تر کردند.» (۱۳۸۷/۰۷/۱۱) با همه‌ی دردها و مشقت‌هایی که ملت‌های مسلمان متحمل شدند و با همه‌ی آمال و آرزوهایی که از دست دادند، امروز نسیم حرکت به سمت اهداف و آرمان‌های اسلام ناب پیش از گذشته وزیدن گرفته است و اسلام ناب محمدی (ص) و جاذبه‌های زیبای آن در بستر تراکم تجربیات و معرفت‌های امت اسلامی مسیر پرفروغ خودش را پیدا کرده است و ان شاء الله به اهداف و آرمان‌های متعالی خودش

که منتهی‌الیه آن تشکیل امت واحده‌ی اسلامی و تمدن‌سازی نوین اسلامی بر پایه‌ی اسلام عزیز و اصول و مبانی وحیانی و قرآنی است، نائل خواهد شد.

فرهنگ اسلامی در سایه‌ی بیداری و خیزش مسلمانان در حال بازسازی خویش است. به احیا و بازسازی فرهنگ اسلامی، مشت سحره‌ی فراغه زمان ما باز شده است. امروز دیگر ارزش‌های وارداتی فرنگ نه تنها در نزدیک فرهیختگان، بلکه نزد توده‌های میلیونی مسلمانان رنگ باخته است و مشعل‌داران فرهنگ اسلامی در برابر نظریه‌پردازان فرهنگی فرنگ، قد مردانگی علم کرده و با تکیه بر فرهنگ غنی اسلامی، آریدات عقیدتی فرهنگی عظیمی را موجب شده‌اند.

امت بزرگ اسلامی باید به توانایی‌ها و ظرفیت عظیم دنیای اسلام، مردم و جوانان خود باور داشته باشد. همواره اصول و شعارهای اسلامی خود را بازخوانی و با اعتماد به تحقق وعده‌ها: الهی و هوشیاری و بصیرت دینی در مقابل دشمنان و اعتماد نکردن به قدرت‌های استکبار، از تجربیات گذشته خود و سایر ملل مسلمان سیراب گشته و گام‌های حرکت به سمت اهداف و آرمان‌های اسلامی را قوی‌تر و مطمئن‌تر بردارد. بسیار مهم است که بدانیم موفق‌ترین جریان اسلامی در قرون اخیر که این مسیر موفقیت‌آمیز را طی نمود و حاکمیت علمی اسلام را به صورت واقعی، در قالب نظام جمهوری اسلامی عینیت بخشید، حرکت الهی بیدارگر قرن، حضرت امام خمینی (ره) از طریق انقلاب اسلامی ایران بود که می‌تواند الگومندش و الگوی سایر ملل و کشورها اسلامی در جهان باشد. همچنانکه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، تحرک اسلامی و شکل‌گیری و ظهور گروه‌ها، جریان‌ها و حرکت‌ها با گرایش‌های دینی و اسلامی سرعت و شتاب پیدا کرد.

البته دشمنان اسلام و همه‌ی شیاطین بزرگ عالم نمی‌توانند نور اسلام و موفقیت جریان‌های اسلامی را تحمل کنند کما اینکه در گذشته نیز به همین شکل بوده است. آنها آرام نخواهند نشست، بلکه با تمام ابزار، امکانات، وابستگان داخلی و خارجی،

جنگ‌روانی و فرهنگی، ناامید کردن ملت‌ها و جوانان، ایجاد اختلاف و تفرقه‌افکنی میان مسلمانان، آرایه‌ی الگوهای اسلامی انحرافی (لایک و ارتجاعی)، چهره‌سازی و بازسازی نیروهای وابسته، حمایت از گرایش‌های ملی‌گرایی، ترور و حذف عناصر تأثیرگذار و نخبگان، تحریم اقتصادی، سیاسی و نظامی و انزوای ملت‌های مسلمان و صدها راه و توطئه‌ی دیگر، تمام تلاش خود را برای سرکوب کردن، متوقف ساختن و یا انحراف کشاندن این جریان اصیل به‌کار خواهند بست.

پس به آنها در رسیدن به اهدافشان شکست خورده‌اند، هرچند در بعضی جاها هم موفقیت‌هایی کسب کرده‌اند، ولی وعده‌های الهی خدشه‌ناپذیر است و ما نباید در آن شک کنیم. وحدت، همدلی و اتحاد کلمه و تلاش و مجاهدت برای رسیدن به اهداف و امانت‌ها، رمز پیروزی امت اسلام در پی بیداری آنها خواهد بود. «به نظر ما بیداری اسلامی به وجود آمده است؛ سعی شد از سوی دشمنان اسلام که این بیداری را سرکوب کنند - و یک جاهایی هم سرکوب کردند - اما بیداری اسلامی سرکوب شدنی نیست.» (۱۳۹۳/۰۳/۰۶) چراکه قرآن می‌فرماید: «ضرب الله مثلاً کلمة طيبة كشجرة طيبة مما تبارک و فرعها فی السماء تؤتی اکلها کل حین باذن ربها.» (ابراهیم، ۲۴)

یکی از مسائل بسیار مهمی که در جهان اسلام و حرکت و رد و متأسفانه ابعاد گسترده‌ای هم به خود گرفته است، عدم تولید ادبیات و مفاهیم متناسب با بوم‌شناسی، فرهنگ و جهان‌بینی جوامع اسلامی است. رهبر معظم انقلاب اسلامی در مورد اهمیت به‌کار بردن واژه‌ها و مفاهیم مناسب و جامع برای توضیح و تحلیل صحیح مسائل و تحولات می‌فرماید: «یکی از چیزهایی که در هر حرکت عمومی و در هر نهضت لازم است، این است که بر اساس تفکرات و مبانی پایه‌ای این نهضت و این جریان، هم بایستی واژه‌سازی بشود، هم بایستی نهادسازی بشود. وقتی یک فکر جدید - مثل فکر حکومت اسلامی و نظام اسلامی و بیداری اسلامی - مطرح

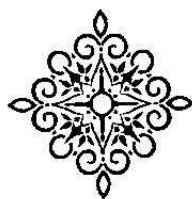
می‌شود، مفاهیم جدیدی را در جامعه القاء می‌کند؛ لذا این حرکت و این نهضت باید واژه‌های متناسب خودش را دارا باشد؛ اگر از واژه‌های بیگانه وام گرفته شود، فضا آشفته خواهد شد، مطلب ناگفته خواهد ماند.» (۱۳۹۰/۰۷/۲۲)

از اولویت‌ها و محورهای طرح راهبردی تحول علمی و تعالی معنوی دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام، حرکت در مسیر شکل‌گیری و تعریف پایه‌های نظری و عملی تمدن نوین اسلامی است. الگوی دانشگاه تحول‌آفرین و تمدن‌ساز در تراز انقلاب اسلامی در قالب این طرح تدوین و معرفی شده است که تحول در محتوا و متون و تولید دانش بومی و ارزشی، به‌ویژه در حوزه‌ی علوم انسانی، علاوه بر تربیت سربازان عصر ظهور (کادری) یکی از محورهای اصلی آن است. امیدوارم؛ کتاب حاضر که به‌همت برادر عزیزم جناب آقای دکتر اکبر محمدعلی‌زاده از اساتید و محققین تلاشگر این دانشگاه تالیف شده است، بتواند گامی در جهت لبیک به ندای رهبری عظیم‌الشان انقلاب اسلامی باشد و مورد استفاده محققین و اندیشمندان حوزه‌ی بیداری اسلامی، جنبش‌ها و نهضت‌های اسلامی قرار بگیرد. (إن شاء الله)

دکتر. خمارضا حسینی‌آهنگر

فرمانده دانشگاه جامع امام حسین (ع)

سوم خرداد سال ۱۴۰۰

فهرست مطالب

پیشگفتار مؤلف	۱۷
فصل اول: مفهوم شناسی و گونه‌شناسی بیداری اسلامی	۲۳
۱- مفهوم شناسی بیداری اسلامی	۲۳
۱-۱- بیداری اسلامی	۲۳
۱-۲- بهار عربی	۲۶
۳-۱- انقلاب یاسمن	۲۷
۴-۱- جنبش (نهضت) اسلامی	۲۹
۵-۱- اسلام‌گرایی	۲۹
۶-۱- احیاءگرایی اسلامی	۳۰
۷-۱- اسلام سیاسی	۳۱
۲- گونه‌شناسی جریان‌های فکری جهان اسلام	۳۳
۱-۲- جریان‌های فکری سنت‌گرایی و اصلاح‌طلبی	۳۳
۱-۱-۲- جریان سنت‌گرایی	۳۴
۲-۱-۲- جریان تجددگرایی سکولار	۳۶
۳-۱-۲- جریان اصلاح‌طلبی دینی	۳۷
۱-۳-۱-۲- بنیادگرایی اسلامی	۳۹
۲-۳-۱-۲- نوگرایی دینی	۴۲
۲-۲- گرایش‌های فکری جهان عرب	۴۴
۱-۲-۲- گرایش تمدن‌گرا- غرب‌گرا	۴۵

- ۲-۲-۲- گرایش تمدن‌گرا- اسلام‌گرا ۴۸
- ۲-۲-۳- گرایش اسلام‌گرایی سنتی ۴۹
- ۲-۲-۴- گرایش اسلام‌گرایی اصول‌گرا ۵۰

فصل دوم: نظریه‌ها و الگوهای تحلیلی بیداری اسلامی ۵۵

- ۱- نظریه «تجدید حیات اسلامی» ۵۵
- ۲- نظریه ادواری جنبش‌های اسلامی ۶۰
- ۲-۱- بحرهای جهان اسلام ۶۵
- ۲-۲- پاسخ به بحران‌ها ۷۰
- ۳- الگوی تحلیلی مارتین لوتی از اسلام‌گرایی ۷۱
- ۳-۱- در سطح عام: خطر «سازمان پونسکایا» ۷۱
- ۳-۱-۱- ویژگی‌های ادیان جهان ۷۲
- ۳-۱-۲- خاصیت منظومه اسلامی ۷۲
- ۳-۱-۳- اسباب بحران‌زدگی دینی و معطوف معنوی ۷۳
- ۳-۱-۴- نتایج و یافته‌ها ۷۳
- ۳-۲- در سطح خاص: نظریه گرهارد هوب ۷۴
- ۴- رهیافت ایدئولوژیک جریان اسلام‌گرایی ۷۸
- ۴-۱- جریان‌های اصول‌گرایی اسلامی ۷۹
- ۴-۱-۱- جریان اصول‌گرایی عقلی ۷۹
- ۴-۱-۲- جریان اصول‌گرایی جنبشی ۷۹
- ۴-۲- تفاوت‌های اصول‌گرایی عقلی و سیاسی ۸۰
- ۴-۳- نقد استراتژی اسلام‌گرایان سیاسی ۸۱
- ۴-۴- مبانی نظری اسلام سیاسی ۸۲
- ۵- بازگشت به عزت و نصرت مسلمانان (التجدید و التراث) ۸۷
- ۵-۱- موضع‌گیری در برابر سه مسئله اصلی ۸۷

۵-۲-	ظهور جنبش‌های سیاسی اسلامی	۸۹
۶-۱-	بیداری اسلامی و ظهور مجدد اسلام	۹۳
۶-۱-	ادوار تاریخ تمدن اسلامی	۹۳
۶-۲-	بیداری اسلامی و بازگشت مجدد به اسلام	۹۹
۶-۲-۱-	مرحله‌ی اول: بیداری اسلامی	۱۰۰
۶-۲-۲-	مرحله‌ی دوم: تشکیل حکومت اسلامی	۱۰۲
۶-۲-۳-	مرحله‌ی سوم: گسترش اسلام	۱۰۳
۶-۲-۴-	مرحله‌ی چهارم: تجدید بنای فرهنگ و تمدن اسلامی	۱۰۴
۷-	امواج سه‌گانه بیداری اسلامی	۱۰۵
۷-۱-	موج اول بیداری اسلامی؛ جریان اصلاحی	۱۰۵
۷-۱-۱-	شرایط اجتماعی جامع اسلامی در موج اول	۱۰۵
۷-۱-۲-	ویژگی‌های موج اول بیداری اسلامی	۱۰۶
۷-۱-۳-	رهبران فکری موج اول	۱۰۶
۷-۲-	موج دوم بیداری اسلامی؛ انقلاب و جهاد	۱۰۶
۷-۲-۱-	زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی	۱۰۷
۷-۲-۲-	مهم‌ترین عوامل بیداری اسلامی در این دوره	۱۰۷
۷-۲-۳-	رهبران فکری موج دوم	۱۰۸
۷-۳-	موج سوم بیداری اسلامی؛ مشارکت و جهاد	۱۰۸
۷-۳-۱-	زمینه‌ها و شرایط	۱۰۸
۷-۳-۲-	راهبردهای اسلام‌گرایان در موج سوم	۱۱۰
۸-	رویکرد تحلیل ذات‌محور و واکنش‌محور جریانات اسلامی	۱۱۰
۸-۱-	تئوری‌های ذات‌محور اسلام‌گرایی	۱۱۰
۸-۲-	تئوری‌های واکنش‌محور اسلام‌گرایی	۱۱۴
۸-۲-۱-	اسلام‌گرایی و بحران‌ها (هویت، نوسازی، مطروعت و ...)	۱۱۵
۸-۲-۲-	اسلام‌گرایی، محصول واکنش به فرایند جهانی‌شدن	۱۱۹

- ۹- الگوی تحلیلی نقل‌گرایی، عقل‌گرایی و شهودی ۱۱۹
- ۹-۱- جنبش‌های نقل‌گرا ۱۲۱
- ۹-۱-۱- جنبش‌های نقل‌گرای سستی محافظه‌کار ۱۲۳
- ۹-۱-۲- جنبش‌های نقل‌گرای رادیکال ۱۲۴
- ۹-۲- جنبش‌های عقل‌گرا ۱۲۵
- ۹-۲-۱- جنبش‌های عقل‌گرای تجدیدمحور ۱۲۶
- ۹-۲-۲- جنبش‌های عقل‌گرای اجتهادی ۱۲۸
- ۹-۳- جنبش‌های صوفیانه ۱۲۹
- فصل سوم: تجربه‌های عملی بیداری اسلامی در دوره‌ی معاصر ۱۳۷
- ۱- نهضت‌های اسلامی در شبه‌قاره هند و جنوب شرق آسیا ۱۳۹
- ۱-۱- جنبش شاه ولی الله دهلوی ۱۴۰
- ۱-۱-۱- نحوه‌ی شکل‌گیری و زمینه‌های پیدایش ۱۴۰
- ۱-۱-۲- مواضع فکری و اندیشه‌ی سیاسی ۱۴۱
- ۱-۲- جنبش هندی خلافت ۱۴۳
- ۱-۲-۱- زمینه‌های شکل‌گیری جنبش ۱۴۳
- ۱-۲-۲- اهداف و مواضع فکری جنبش ۱۴۸
- ۱-۳- سایر جنبش‌ها و جریان‌های اسلامی ۱۵۰
- ۱-۳-۱- جنبش علی‌گره ۱۵۰
- ۳-۳-۲- جنبش دیوبند ۱۵۴
- ۳-۳-۱- جنبش ندوه العلماء ۱۵۷
- ۳-۴-۱- جماعت تبلیغی (تبلیغی جماعت) ۱۶۰
- ۳-۵-۱- جماعت اسلامی ۱۶۳
- ۳-۶-۱- نهضت جعفریه پاکستان ۱۶۷
- ۲- جنبش‌های اسلامی غرب آسیا (خاورمیانه) ۱۷۱

۱۷۱	۱-۲- جنبش وهابیت در عربستان
۱۷۱	۱-۱-۲- شکل‌گیری و زمینه‌ها پیدایش
۱۷۶	۲-۱-۲- مواضع و اصول فکری وهابیان
۱۸۱	۲-۲- جنبش طالبان افغانستان
۱۸۱	۱-۲-۲- شکل‌گیری و پیدایش
۱۸۶	۲-۲-۲- آرا و اندیشه‌های طالبان
۱۸۸	۳-۲- جنبش حزب الله لبنان
۱۸۸	۱-۲-۲- شکل‌گیری و پیدایش
۱۹۱	۲-۳-۲- دیدگاه‌های فکری و سیاسی
۱۹۶	۴-۲- جنبش رستایی بنس (فتح)
۱۹۶	۱-۴-۲- نحوه‌ی شکل‌گیری جنبش
۱۹۷	۲-۴-۲- اصول و مبانی جنبش فتح
۱۹۹	۵-۲- جنبش حماس (حرکت مقاومت اسلام)
۱۹۹	۱-۵-۲- زمینه‌ها و انگیزه‌های پیدایش
۲۰۱	۲-۵-۲- اصول و اهداف حماس
۲۰۵	۳- جنبش‌های اسلامی شمال آفریقا
۲۰۶	۱-۳- جنبش اصلاحی سلفیه سیدجمال
۲۲۳	۲-۳- جنبش مهدی سودانی
۲۲۳	۱-۲-۳- شکل‌گیری جنبش
۲۲۶	۲-۲-۳- اهداف و مبانی فکری جنبش
۲۳۰	۳-۳- جنبش اسلامی سنوسی
۲۳۰	۱-۳-۳- تاریخچه شکل‌گیری جنبش
۲۳۶	۲-۳-۳- مواضع فکری و سیاسی جنبش سنوسی
۲۳۷	۴-۳- جنبش اخوان المسلمین
۲۳۷	۱-۴-۳- پیدایش و زمینه‌های ظهور آن

۲۴۲	۲-۴-۳- اصول و مبانی فکری جنبش اخوان المسلمین.....
۲۴۴	۳-۴-۳- اصول راهبردی مرامنامه اخوان المسلمین.....
۲۴۹	فصل چهارم: تجربه‌های عملی بیداری اسلامی در ایران معاصر.....
۲۴۹	۱- دوران قاجاریه.....
۲۵۰	۱-۱- نهضت تحریم تنباکو.....
۲۵۳	۲-۱- نهضت مشروطیت (مشروطه‌خواهی و بیدارگری علما).....
۲۵۸	۳-۱- نهضت جنگل.....
۲۶۱	۴-۱- قیام شیخ محمد خیابانی در آذربایجان.....
۲۶۳	۵-۱- قیام سگ‌دبی‌ها، دشتستانی‌ها.....
۲۶۵	۶-۱- طرح جمهوری خراسانی رضاخان.....
۲۶۷	۲- دوران پهلوی اول (سک‌نوری، رضاخانی).....
۲۶۷	۱-۲- تأسیس حوزه‌ی علمیه قم.....
۲۶۸	۲-۲- قیام مسجد گوهرشاد مشهد.....
۲۷۰	۳- دوران پهلوی دوم (موج جدید بیدارگری).....
۲۷۲	۱-۳- نهضت ملی شدن صنعت نفت.....
۲۷۴	۲-۳- نهضت فدائیان اسلام.....
۲۷۷	۳-۳- قیام سیام تیر.....
۲۷۹	۴-۳- لایحه‌ی انجمن‌های ایالتی و ولایتی و اصول انقلاب سفید.....
۲۸۴	۵-۳- نهضت پانزده خرداد.....
۲۸۸	۶-۳- تصویب لایحه کاپیتولاسیون.....
۲۹۱	کتابنامه.....